

ОДИН ЧИ ДВА ДОГОВОРИ ПИЛИПА ОРЛИКА З ТУРЕЧЧИНОЮ НА ПОЧАТКУ ДРУГОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ВІСНАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ?

1

В році 1916 у Києві, у т. 2. *Сборника*, виданого Київською Комісією для розгляду давніх актів, був опублікований із збірки Василя Александренка латинський переклад договору гетьмана Пилипа Орлика з Туреччиною султана Агмеда III (1703—1730). Це була тогочасна копія, додана до листа Орлика, надісланого ним керівникові саксонсько-польської політики графу Якобу Гейнріху Флемінгу (1667—1728) від 25 липня 1724 р.; вона зберігається у Державному Архіві у місті Дрездені¹. Текст договору, названого у заголовку *privilegium* (привілей), в українському перекладі такий:

«Ми, божим піклуванням, що всім керує і управляє, Великий Пан Агмед [III] Султан, син Мегмеда, сина Ібрагіма Султана, Цісар² Турків а теж Мекки, Медини і Єрусалиму.

Тому що надзвичайний поміж християнськими володарями, відомий гетьман³ козаків як українських, так і Запорозьких⁴, Пилип Орлик (хай його останні дні добре закінчаться)⁵ — прибіг з козаками українськими і запорозькими шукати від московської ворожості прибіжища під крила нашої непереможної протекції, під власть нашу цісарську, і найясніший та найможніший хан Татарів кримських та інших, Девлет Гірей, — хай Бог побільшить його силу та щастя⁶ звітував нам, що Україна по цьому березі Дніпра (-Правобережжя)⁷, яку ми минулого року вирвали від царя Москалів нашою непереможною армією на ріці Прут [влітку, 1711 р.] була від давна під владою Козаків та основою їх поселення, де також раніше Петро Дорошенко, гетьман Запорожців та Українців оставався та володів із усім своїм народом. Отже, Ми і найясніший і найможніший Хан, повідомляємо тимже, що Україна по цьому березі Дніпра повертається у посідання теперішнього найяснішого гетьмана Пилипа Орлика, і також вона відновлюється у посіданні козаків як їх ділична земля. Отже, Ми оцю Україну по цей бік Дніпра, яка на базі воєнного права перейшла до нашого непереможного цісарства від московського царя, передаємо і ласкаво відступаємо у повне володіння вище іменованому гетьманові козаків українських і запорозьких, найяснішому Пилипові Орликові і його нащадкам, гетьманам українським і запорозьким. Він як і його нащадки мають мати найвищу владу над козаками українськими та запорозькими, і деспотичне право життя і смерті над ними⁸, без права відклику зі сторони підданих його або його нащадків до нашої Високої Порти⁹.

Хай козаки та весь нарід український мають завжди свободу — після теперішнього гетьмана — вибирати собі свобідними голосами свого гетьмана. Ніхто від нашого високого цісарства не повинен вмішуватися у їх права і вольності, і під ніяким приватним претекстом не повинні збиратися від них ніякі публичні податки. Але залишаючись під нашою непе-

реможною протекцією, вони зобов'язані допомагати своїм військом нашим військам у воєнних походах проти яких-небудь ворогів нашого найяснішого цісарства і співпрацювати в міру своїх можливостей.

Хай їх теперішній гетьман і його нащадки держать вільно Україну по цей бік Дніпра на підставі того закону та правила, що його мав його попередник Петро Дорошенко, коли залишався під протекцією нашого найяснішого цісарства. Хай він там свобідно править, керує і проводить поряток згідно з їх давніми законами, на цьому березі Дніпра, крім Києва із приналежними малими містечками, які ми разом із потойбічною Україною¹⁰ відступили Москалям і виділили їх їм.

Сподіваємося від нашого імені та наших найчесніших нащадків, що якщо теперішній гетьман та його нащадки будуть стійко і незмінно завжди залишатися вірними відносно нас і нашого цісарства зі всіма відділами своїх козаків та всього українського народу, та держатися вічно нашої опіки, як тут написано — нічого злого і ніяка несправедливість або насильство не досягне їх землі та їх самих.

Тому ми дали наш благий і ваймилостивіший привілей¹¹ теперішньому найяснішому гетьманові Пилипові Орликові та його нащадкам, довіряємо його бадьорості, що він сам витриває у сталій вірності щодо нас, і що все, що в тім нашім привілею написано, буде непорушено і непоменшено придержуватися нашими гідними нащадками та найвищими ве-зірями.

Хай теперішній Гетьман і його нащадки зо всіма своїми козаками українськими та запорозькими і весь нарід, що живе по цей бік Дніпра, залишаються під нашою протекцією, ласкою та лагідністю. Хай знають [це] і вірять оцьому нашому знакові (тур. *tughra*).

Даний у нашому цісарському місті [Константинополі] дня 5 березня року Мугаммеда 1124»¹².

2

П'ять років після першої світової війни, Ілько Борщак, що працював у Парижі, віднайшов французький переклад тексту договору Пилипа Орлика і видав його в 1924 р. у *Записках НТШ*¹³. Текст виявився не ідентичним із перекладом латинським, наведеним вище.

Ось тут у перекладі на українську мову з одної із копій, що зберігається в Архіві Міністерства закордонних справ у Парижі¹⁴.

«Грамота¹⁵ Великого Пана Султана Агмеда [III], що забезпечує гетьманові Орликові *володіння всієї України*¹⁶, перекладена з оригіналу паном Де Ларія, перекладачем короля, передана Кардиналові Флері¹⁷.

Цей шляхетний знак¹⁸, окрашений цісарськими ознаками¹⁹, даний для повідомлення, що найславніші поміж великими панами Ісусової релігії, Пилип Орлик, гетьман Козаків, *що живуть по обох боках Дніпра*, а також і запорозької нації²⁰ — хай його останні дні добре закінчаться²¹ — надіслав до нас як своїх послів дуже поважних і шановних панів: Костянтин Костя — кошовий отаман Війська Запорозького, Дмитро Горленко — прилуцький полковник, Клим Довгополий — генеральний суддя, Іван Максимович — генеральний писар, Григор Герцик — генеральний осаул і Кирил — полковник²².

Названі панове, прибувши до нашої щасливої Порти, прохали дозволу подати слідуєчі їх умови²³.

Отже, беручи до уваги послух, що його вони (=українці) засвідчили відносно цього цісарства:

1. Вони будуть вільні вибирати²⁴ і скидати²⁵ своїх гетьманів.

2. Ніхто, крім них не повинен цікавитися і керувати справами їх нації²⁶.

3. Під претекстом, що Козаки обох боків Дніпра і Запорозжці будуть підлягати Порті, не можна буде вимагати від них земельного податку ані жодних інших повинностей, ані ніяких інших вимог.

4. Під умовою, що в майбутньому названа вище нація козацька і запорозька буде міцна і постійна у своїх обіцянках, вона не матиме ніяких притиснень ні неприємностей в справі своїх земельних посіlostей.

[5]. Їх товари, які вони будуть переправляти в наші краї, будуть обкладені лише митом на товари та інші рухомі посіlostі без жодних оплат²⁷.

[6]. На прохання згаданих вище козацьких і запорозьких послів, і на бажання найяснішого хана Татарів Девлет Гірея — хай його знаменитість триває навіки²⁸ — ми дали свою цісарську згоду на перелічені тут статті, під умовою, що коли наші непереможні і безчисленні війська виступатимуть війною на дніпровську територію, вище названа нація приєднає до нашого війська стільки, скільки буде можливо, і провадитиме воєнну дію спільно. Щоб гарантувати всі ці зобов'язання, старший син гетьмана буде заложником в руках хана Татарів²⁹.

На цих умовах ми постановили видати оцей цісарський диплом і погодилися на умови та статті, що тут подані, тому що ми бажаємо, щоб вони були точно виконувані. І оскільки вище названі нації будуть постійні і міцні у своїх обіцянках, ніколи ні з нашого боку, ні з боку наших славних нащадків, ні від їх візирів і міністрів та інших осіб не буде нічого неприємного зроблене відносно цих націй. Навпаки, вони і їхні діти всі матимуть особливу ласку в нашій славній домі, що сприйняв їх під тінь своєї протекції.

Дано в місті Константинополі у середній декаді місяця Зіль ка'де року Гіджри 1123»³⁰.

3

Борщак мав рацію, коли сподівався, що турецькі архіви подадуть розгадку відносно розбіжностей поміж французьким та латинським перекладами, а спеціально у справі — яка Україна була підметом/предметом договору, Обобічна чи тільки Правобічна.

В Турецькому Державному Архіві у Істанбулі віднайшовся оригінал французького перекладу³¹; оригіналу латинського тексту поки що ще не знайдено.

Понижче подаю текст турецького оригіналу в українському перекладі. До статті додані факсиміле та транскрипція грамоти.

«Цісарська грамота³² є слідуєча.

Відборці великої цісарської грамоти Кагана³³, ті, що прибули до високого центру щастя, до моєї Високої Порти³⁴ небесної влади, ті, що були послані як післанці гордістю володарів християнської релігії Пилипом Орликом, гетьманом України³⁵ Обою Боків Дніпра (Гетьманщини) та Війська Запорозького³⁶ — хай його (=гетьмана) останні дні добре закінчаться³⁷ — ті [посли] це такі видатні люди християнської релігії:

Костянтин Гордієнко, кошовий отамаан; Дмитро Горленко — прилуцький полковник; Клим Долгополий — генеральний суддя; Іван Максимович — генеральний писар; Григор Герцик — генеральний осавул, та полковник Карп — командант трьох тисяч³⁸ — хай їх останні дні добре закінчаться!³⁹

Козаки України⁴⁰ та Запоріжжя підлягають моему вічному правлінню [на таких умовах]:⁴¹

[1] Вибори та скинення гетьмана остануться в їх [=козаків] руках;

[2] Поладнання їх [=козаків] справ довіряється їм самим.

[3] Вони (українці) матимуть статус підданих⁴²; їх не будуть обтяжувати ніякими податками⁴³, ані вимагати від них хараджу⁴⁴.

[4] Назване населення повинно стисло дотримуватися своїх договірних зобов'язань.

[5] Повсякчасно, як довго вони дотримуватимуться свого слова, вони не будуть піддаватися ані втручанням [турецьких властей], ані нападам [турецьких карних військ], щодо їх земель та інших справ.

[6] Коли [українські] купці прийдуть торгувати до добре захищених [Богом] [=османських] країв, від них збиратимуть тільки мито із їх товарів та [іншого рухомого] майна, але вони не матимуть ніяких інших оплат.

Крім того, що вони (=українські послы) просили ласкаво, щоб їм було видано підтвердження [повищих пунктів], їх експедиція — правдивий провідник, що добуває щастя своїми ділами — Хан Криму Девлет Гірей — хай його згаменитість триває⁴⁵ — також вимагав, щоб поставилися прихильно до клопотань та прохань Козаків України та Запоріжжя, перерахислених вище.

Він (=хан) також просив поставити вимогу, щоб син гетьмана, що його названий нарід (=українці) вибрали з-поміж себе, залишався як закладник у хана Криму⁴⁶.

Ласка моєїго цісарського дозволу була дарована їх (=українців) проханню, при умові, що:

[а] коли тільки мої непереможні війська (=турецькі) будуть воювати в краях недалеко від них, названий нарід (=українці) повинні послати зі своєї сторони своїх вояків, скільки було б можна;

[б] вони (українці і турки) повинні собі допомагати і маневрувати разом.

В результаті я дав та приказав [виконати] цю щасливу грамоту. Вище названі умови, так як в'яснено, обговорено повище і ясно з'ясовано — відносно названого народу (=українців) — мають залишатися в силі назавжди, так, щоб вони (=українці) були непохитні і рішучі [у виконанні] своїх умов.

Ніхто із наших щасливих нащадків, із Великих Везирів і із знаменитих міністрів та із інших [дигнітарів моєї держави] не має права перекручувати [текст договору] або діями порушувати прохання [українське] та заяву [ханську].

Вони самі і їх діти повинні охоронятися під тінню правдивої прихильності цієї [османської] родини (=динасії), [відомої] своєю великодушністю та добродійством.

Це ви повинні знати. Ви повинні довіряти цій шляхетній [султановій] монограмі⁴⁷.

[Даний у резиденції у Константинополі] у середній декаді [місяця] зіль-каде [року від Гіджри] [1] 123». ⁴⁸

4

Як вище згадано, Ілько Борщак звернув увагу на те, що є велика різниця поміж латинським та французьким текстами «договору» П. Орлика. «Він (=латинський переклад) — пише Борщак — більш докладний і вказує про Дорошенка, про що французький примірник мовчить. Далі, що важніше, наш примірник каже про всю Україну, а латинський — про

Правобережжя лиш. Одно з двох — або в французьким посольстві з якихось особливих, нам нині невідомих причин, нарочито так їх переклали, або може було два списки, один більш докладний. Із справою «Правобережжя» і «всієї України» нам неясно. Тільки турецькі архіви могли б освітити це питання»⁴⁹.

Автор великої (і малої) монографії про Пилипа Орлика, Борис Крупницький (1938)⁵⁰, опираючися на латинську копію листа Великого Везиря Юсуфа Паші до гетьмана П. Орлика із 18 квітня 1712 р.⁵¹, визнав пріоритет за латинським текстом. Однак він не пояснив, як повстав французький текст.

Останній дослідник П. Орлика, Орест Субтельний, також приймає за дійсний тільки латинський текст, який він (неправильно) датує «5 березня, 1712 р.» (див. вище). Відносно французької версії він думає, що тут маємо до діла із містифікацією Орликів, батька і сина, які переробили «Правобережну Україну» на «Україну обох боків Дніпра»⁵².

Як бачимо, дотеперішні дослідники створили візію, що тексти латинський та французький передають той самий турецький оригінал. Чомусь вони не звернули увагу на те, що кожен з обох текстів має різну юридичну базу: латинський текст — це віднова васалітету на засадах, які прийняв Петро Дорошенко у 1672 р., тоді коли французький текст подає як джерело нову основу: переговори української делегації з османським урядом і прийняття останнім статей, які запропонувала українська делегація⁵³.

Тому тут треба взяти ще до уваги в першу чергу дані османської дипломатики. Латинський переклад зроблений із султанової грамоти типу *name*, якого характеристичною прикметою є те, що вона починається такими трьома елементами: а) *invocatio* (тур. *temğid*), цебто відзванням Бога; в) султанським іменем у формі монограми (тур. *tughra*), та с) *intitulation* (тур. *unvan*), цебто титулами султана⁵⁴. Це дуже престижний та рідкий тип документу, який султани направляли іншим володарям, як ісламським, так і неісламським, і він підходить під назву, яка збереглася в латинському перекладі як *privilegium*.

Усі названі три дипломатичні частини є наявні у тексті, що заховався у латинському перекладі, хоч вони подаються у скороченій формі:

а) *Invocatio: divina, omnia gubernante et omnia moderante Providentia;*

б) [розшифрована] *tughra: Achmet Sultanus Filius Mechmet Sultani Filii Ibrahim Sultani;*

с) *Intitulation: Nos... Magnus Dominus... Imperator Turcarum atque Mechae, Medinā et Hierusalem.*

Вжите тут у латинському перекладі *Invocatio* є типу: *huwa 'l-ghāniy 'l-mu'in* «Він, Багатий, Помічник»⁵⁵.

Tughra відчитана точно, крім кінцевої формули: *al-muzaffer, dā'imā* «завсіди переможний» (*semper victor*)¹¹, яку оставлено.

Invocatio починається усе: *ben ki sultān ūs-salātīn...* «Я, що є султан над султанами...». В латинському тексті йому відповідає: *Nos*, що поставлене на самому початку грамоти.

Один з прикладів *Intitulation* (з деякими скороченнями)⁵⁶: *ben ki sultān ūs-salātīn, burhān ūl-khavāqīn, tāğ-bakhš khosrevān rūy-i zemīn, zalla Allāhu fi'l-ardein, Aq Denizūng, ve Rum Elinūng, ve Anadolunūng ve ... Halepūng ve Misrūng, Mekki-i muazzime ve Medīne münevvertnūng ve Quds-i Serifūng... sultāni ve pādīshāhi.* — «Я, що є султан над султанами, найвищий

між каганами, той хто розділяє земні корони, божа тінь на землі, султан і володар на Середземнім морі і над Румілією та Анатолією... над Аден-пом і Каїром, над шанованою Меккою та освіченою Мединою, і над Єрусалимом...»

Тоді коли *nāme* є особистою грамотою султана до іншого володаря, *nišan* є публичним документом, свого роду «універсалом»⁵⁷.

Типовим для *nišan*-у є те, що він не починається *intitulatio*-єю, а теж не має *inscriptio*, цебто вричисту формулу з іменем та титулами адресата. Такого типу документ видавався тоді, коли султан давав комусь спеціальні групові привілеї, як напр. Сулейман II Величавий надав Венеції т. зв. «капітуляції» у формі *nišan*-у в 1540 р.⁵⁸

Договір з 1711 р. окреслює себе власне як *nišan*, і є «груповим» привілеєм типу протекції (-фр. переклад: *diplôme*).

Наші дипломатичні розважання дають змогу зробити таке заключення: кожен з двох документів, виданих Агмедом III Орликові, належить до різних типів султанових грамот. Грамота з кінця 1711 р. була *nišan*-ом (*nišan* — французький переклад *diplôme*), тоді як грамота від 16 березня 1712 р. була *nāme* (*nāme*-латинський переклад *privilegium*). Так між іншим окреслює її офіційний історіограф Агмеда III, згадуваний уже Рашід: *Orlık nām khatmān tarafından gelen ilçileri nāmesin taslīm edip yine müsā'adeyi mutazammın nāme-yi hümāyūn ihsān olindi*— «Після того як послали, що прийшли від гетьмана на ім'я Орлик вручили свою грамоту (*nāme*), ласкаво дарували [їм] цісарську грамоту (*nāme-yi hümāyūn*), що знову забезпечує протекцію»⁵⁹.

* * *

Крім того, обидва тексти, латинський та французький, мають різні дати. Тут знов дивно, що на це вчені не звернули уваги. У латинському тексті стоїть «*die 5 Martii Anno Mahometis 1124*», тоді як у французькому тексті маємо «*dans le milieu de la lune de zilcade, l'an de l'Egire 1123*».

Латинський текст, в якому назва місяця є «християнська», датується не за мусульманським, а за економічним календарем, так званим *maliya*, який був соняшним: дана дата відповідає 16 березня 1712 р., а не як подав Субтельний: «5 березня 1712 р.»⁶⁰

Дата у французькому (як і в турецькому!) тексті подана в системі місячного ісламського календаря (по 30 та 29 днів) із арабською назвою його одинадцятого місяця та з поданням дня в ісламський спосіб, цебто у системі даної декади; вона відповідає «днівні між 21 та 30 грудня 1711 року»⁶¹.

Очевидно, поміж обома датами є різниця на майже чверть року. Поміж кінцем грудня 1711 р. та половиною березня 1712 р. пройшло чимало важного часу, спеціально тому, що це був воєнний період, насичений багатьма воєнними та політичними подіями.

Тепер, коли в нас на руках турецький текст, ми бачимо, що він був оригіналом французького перекладу, отже, цей факт звільняє Орликів від закиду наміреного фальшування тексту договору з Туреччиною.

З другої сторони, різниця дат та змісту і форми, доказує, що султан видав українському посольству не одну, а дві грамоти, очевидно за різних обставин — першу (*nišan, diplôme*) поміж 25 та 28 грудня 1711 р., а другу (*nāme, privilegium*) дня 16 березня 1712 р. Перший текст (турецька та французька версії), що обіймав усю Україну, є давніший, він із кінця

1711 р. Другий текст, який досі відомий тільки у латинському перекладі, пізніший. Він стосувався лише Правобережжя (без Києва) і відповідав зміненій військово-політичній ситуації половини березня 1712 р. Чи дійсно тоді ситуація так далеко змінилася?

Прутський договір (12 липня 1711 р.), що віддав Туреччині всю Україну (до річч, передумова грамоти із 25—28 грудня 1711 р.), не приніс кінця воєнним діям. Обидві сторони, московська і турецька, не говорячи вже про Карла XII, вважали його за свого роду передипику. Власне тепер турки вирішили розв'язати українську проблему і запросили Пилипа Орлика на переговори до Константинополя⁶². Орлик вибрався туди, але його завернули із півдороги погрози Карла XII, який не хотів, щоб Орлик самостійно укладався з Туреччиною⁶³. Все-таки під напором Запорожців⁶⁴ Орлик вислав свою делегацію до Османської столиці на чолі з Дмитром Горленком, прилуцьким полковником, який він передав опрацьовану ним інструкцію, датовану: місто Баба (Babadağ у дельті Дунаю), 3/14 листопада 1711 р. Саме у цей час була зміна Великого Везіря, яким став 13 листопада 1711 р. колишній командант (*agha*) яничарів, грузинського походження Юсуф Паша (залишався на посаді один рік до 12 листопада 1712 р.). Треба подивляти активність українських дипломатів, що за яких 40 днів зуміли заключити з турками дуже вигідний договір (*nişan*), власне поміж 25 та 28 грудня того ж року, який як згадувалося вище, заховався як у турецькому тексті, так і у тогочасному французькому перекладі (*diplôme*).

Але для Турків проблема України не була основною, спеціально, коли гетьман Пилип Орлик не проявляв великого бажання близько співпрацювати безпосередньо з ними, а радше при посередництві Карла XII, а це ображало Турків, для яких все одно важливішим був Озів та таганрозькі укріплення. На базі Прутського договору Озів мав повернутися до Туреччини, а таганрозькі укріплення Москали мали зруйнувати. Однак вони, Москали, постійно відтягали виконання, так що Турки постійно загрожували їм війною⁶⁵. Однак у січні 1712 р. Москали заскочили Турків тим, що нарешті виконали свої Прутські зобов'язання. Очевидно, це сталося не завдяки їх нововідкритій совісті у виконанні договірних зобов'язань, а тому, що Москали дізналися про українсько-турецькі переговори, і боялися, що Україна цілком відійде від них⁶⁶. Тому вони зробили Туркам уступки. Останні також, після довгих і затяжних переговорів, здали свої позиції відносно України.

Голова української делегації Горленко бачив зміну в турецьких настроях і тому передавав гетьманові з Істанбулу необхідність звернутися до Кримського хана, щоб той допоміг принаймні задержати за Україною Орлика Київ⁶⁷, але було вже запізно⁶⁸.

Уже 16 березня (н. ст.) Турки виготовили новий текст договору для України. Віднайшовши текст договору з П. Дорошенком, вони в «ім'я минулого» обмежили П. Орлика до Правобережжя, але без Києва; це і є текст грамоти, що заховалася в латинському перекладі (*nāte* = «privilegium»). Це нове (старе!) рішення української проблеми промостило Туркам дорогу до нового перемир'я з Москалами на 25 років, що було заключене того ж місяця дня 3/16 квітня 1712 р.⁶⁹ Це перемир'я було виповнене згідно з вигідною для Москви інтерпретацією Прутського договору⁷⁰.

Тільки тепер, після підписання домовлення з Московою, Великий Везір Юсуф Паша відрадив свого відпоручника Ібрагіма Агу до Пилипа Орлика, що тоді перебував в Бендерах, який привіз Орликові султанову грамоту (*nāte* = «privilegium») із 16 березня 1712 р., із листом Везіря «своєму вірному другові» гетьманові Пилипові Орликові. Він був писаний у

Константинополі і має дату (після системи *māliye*, поясненої вище) «18 квітня 1123 р.» = 29 квітня (н. ст.) 1712 р. В тому листі Юсуф Паша повідомив Орлика, що гетьманське посольство уже закінчило свою справу і тому він його відпускає. Разом з тим він, Везір, передає Орликові грамоту султана (*privilegium*) на Україну «по цей бік Дніра» (*in Ukraina ab hac parte Borysthenis*)⁷¹.

10 травня 1712 р. у Королівській канцелярії Карла XII в Бендерах уже мали копію нової султанової грамоти (*name*) для Орлика із 16 березня 1712 р. Королівський перекладач Аміра зробив із неї латинський переклад, яким ми почали цю статтю⁷².

* * *

Так-то факт, що заховалися в архівах два тексти грамот султана Агмеда III, виданих гетьманові Пилипові Орликові, був сиричинений не пізнішими махінаціями Орликів (батька і сина), а тим, що делегація Орлика в Істанбул зимою 1711/1712 р. пережила повстання двох султанових грамот, одну з кінця 1711 р. (*nišan*-«diplôme», заховану в турецькому тексті та французькому перекладі), і другу із 16 березня 1712 р. (*name*-«privilegium», заховану в латинському перекладі).

Кожен з тих договорів відзеркалював свою унікальну міжнародну політичну ситуацію, а відкриття факту видання турецьким султаном протягом чверті року тих двох, в основному, суперечливих між собою грамот, для тої ж самої української договірної сторони — є цікавим і важливим причинком до розуміння даного етапу нашої історії та дипломатії Північної війни.

* * *

Одначе поміж обома договорами, так різними у справах характеру української території, багато спільного. Основні внутрішньо-політичні, торговельні та військові справи залишилися ті самі. Вони бо оба базувалися на інструкції гетьмана Пилипа Орлика.

Тут йдеться про охорону української території (хоч у різних величинах у кожному договорі), право українців назначати (і скидати, хоч проти останнього був гетьман Орлик) гетьманів, та вирішувати усі справи своєї внутрішньої політики згідно із своїми правами та вольностями, без втручання у них чужинців (турків). Українці в Османській системі не повинні підлягати ніяким податковим обтяженням, дебто залишалися мати свою економічну політику. Їх купці діставали право торгувати без спеціальних оплат, крім звичайного мита, у всіх краях Османської імперії.

У випадку війни, і якщо б османські війська були недалеко української території, українські військові сили повинні їм допомагати в міру своїх можливостей.

В обох договорах немає також ніяких обмежень щодо закордонної політики гетьманів та їх урядів.

* * *

Але для історика виникають численні запитання ще не вияснені, і які, мабуть, залишаться такими, доки не появиться новий доказовий джерельний матеріал.

Перше питання: чи грамота із кінця 1711 р. (*nišan*) була теж послана Орликові? Якщо так, то чому в нього, що так докладно зберігав свої архіви, не заховалася копія такого важливого документу? А якщо ні, то чому?

Друга серія запитань. Як спритний французький амбасадор Дезайер, що зміг дістати текст *nišan-y* (із кінця 1711 р.) не знав нічого про існування *name* (із 16 березня 1712 р.) і надіслав своєму урядові власне в той час — 11 травня 1712 р. — вже властиво уневажнений документ (*nišan*)? Крім того, чому до Парижа дійшов лист Дезайера (і він досі заховався), а текст посланого ним у тому ж листі *nišan-y* десь пронав так, що в 1731 р. треба було замовити в Істанбулі новий переклад у Де Ларія? Чому також *name* із 1712 р. не був перекладений одночасно?

Третя серія питань: чому в Турецькому Державному Архіві серед копій султанських грамот заховалася власне «стара, обезцінена» грамота із кінця 1711 р. (*nišan*), а не «нова, дійсна» грамота (*name*) від 16 березня 1712 р., хоч офіційний історіограф султана Агмеда III, Рашид, подаючи про посольство Пилипа Орлика із 1711/1712 рр., говорить тільки про *name* із 1712 р., а не називає *nišan-y* із 1711 р.?

¹ Заголовок копії такий: *Translatio Privilegij Imperatoris Turcarum, quod datum est Duci Zaporoviensium Philippo Orlik in possessionem ab hac parte Borysthenis Ucrainae. Habita Benderae in Cancellaria Regia 1712 anno 10 Maij*. Видання копії Александренка: Сборник статей и материалов по истории Юго-западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — К., 1916. — Вып. 2. — С. 75—77. Див. прим. 12.

² В латинському тексті: *Imperator*.

³ В латинському тексті: *dux*, що був тодішнім латинським відповідником титулу *гетьман*.

⁴ В латинському тексті: *Dux Cosacorum tum Ukrainiensium tum Zaporoviensium*. Ми побачимо пізніше, що в турецькому тексті термінові *Ucrainiensis* відповідає *barābāš* та *Zaporoviensis* — турецьке *rōiqāli*. Очевидно, термін *Ucrainiensis* / *barābāš* означає *мешканець Гетьманської України*. Французький переклад має такі два означення: *Козаки, що живуть по обох боках Дніпра (les Cosaques qui habitent l'un et l'autre rivage de Borysthène)* і *[козаки] запорозької нації (de même que la Nation Zaporoviennne)*.

⁵ Цебто, «хай він перед своєю смертю все-таки прийме Іслам і буде спасений» — це звичайна формула у кореспонденції з добросусідськими християнськими володарями.

⁶ Формула побажальна у відношенні до мусульманського володаря.

⁷ В латинському перекладі: *Україна по цьому березі Дніпра (Ucrainam ab hac parte Borysthenis)*.

⁸ В латинському тексті: *et jus vitae et jus despoticum*. Це очевидно формулювання згідно з османською ідеєю влади.

⁹ Висока Порта — означення для органів правління Османської держави, від арабopersького *Bab-i-Āli* — «Висока Брама».

¹⁰ Латинський текст: *Ucraina Citerior*.

¹¹ Латинський текст: *privilegium* (= турецьке *name*; див. вступну та кінцеву частину цієї статті).

¹² Ця дата відповідає 16 березня 1712 р. Про неї див. нижче. Цей латинський переклад султанської грамоти, виготовлений у 1712 р. перекладачем Карла XII на ім'я Аміга, зберігся у двох копіях: 1) Staatsarchiv, Dresden, Doc. 698 (опубл.: Сборник статей и материалов...); див. прим. 1; 2) Archiwum Czartoryskich, no. 498, fol. 404. Третя копія, що зберігалася у Варшаві (Archiwum Głównie Akt Dawnych) загинула під час Другої світової війни; раніше її опублікував Іван Огієнко: Варшавська збірка про Орлика // Записки Чину Св. Василія Великого. — Львів, 1935. — Т. 6: 1—2. — С. 208—209. Англійський переклад див.: *Orest Subtelny. The Mazepists*. — New-York. — 1981. — P. 220—221.

¹³ *Ілля Борщак*. Гетьман Пилип Орлик і Франція // Записки НТШ. — Львів, 1924. — Т. 134—135. — С. 133—134; див. також там же, с. 85—87.

¹⁴ Ministère des Affaires Étrangères. Archives Diplomatiques, Paris. Correspondance politique. Turquie, t. 107, fol. 136—137 (бл. 1740 р.). Крім цієї копії є ще дві інші у тому ж архіві: Cor. pol. Turquie, t. 51, fol. 21—22; Cor. pol. Pologne, t. 180, fol. 397; четверта копія, зроблена Григором Орликом у 1731 р., із його заввагами, зберігається в архіві замку Dinteville (тепер у Парижі, приватна збірка маркиза De la Ville-Beugé); п'ята заховалася у Державному Архіві у Стокгольмі, як одна із прилог до листа Григора Орлика до Ілленборга (Gyllenborg), датована 27 серпня 1741 р. (Cossacica 2, fol. 188a—189b).

¹⁵ У французькому перекладі: *diplôme*.

¹⁶ У французькому тексті: *la possession de toute l'Ukraine*. Курсив наш. — О. П.

¹⁷ Andre Hercule de Fleury (1653—1743) був останнім з великих французьких кардиналів, міністрів «старого режиму». Він керував політикою французької держави від 1726 по 1743 р. Текст Григора Орлика додає ще: в 1731 р. (*En 1731*); тут йдеться про дату французького перекладу.

¹⁸ По-османському (див. нижче): *nişan*, властиво, *знак*; *цісарська грамота* (з іранської).

¹⁹ Тут також мова про птахоподібну монограму султанів, звану по-турецькому *tughra*.

²⁰ Див. прим. 4. Курсив наш. — О. П.

²¹ Див. прим. 5.

²² Вислаючи своїх послів на переговори з турецьким султаном, гетьман Пилип Орлик вручив їм свою *Інструкцію*, видану 3/14 листопада 1711 р. у турецькому місті Баба (Babadag у дельті Дунаю). Там названі ті самі відпоручники, що й у султановій грамоті, з двома винятками: на першому місці, як голова делегації, виступає Дмитро Горленко, тоді коли Кость Гордієнко стоїть в інструкції на самому кінці. Крім того, не названий в інструкції *Кирил полковник* (у турецькому тексті: *Карп*). Інструкція П. Орлика була видана Йосипом Бодянським (див.: Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, Генерального Писаря Ф. Орлика... // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских. — М., 1847. — Кн. 1. — С. 64—66. Англійський переклад її зробив Орест Субтельний (див. The Manuscripts. — С. 214—220). Копія Інструкції заховалася у збірці П. Орлика у Шведському Архіві (Cossacia, 2, fol. 98—102). Скорочена французька версія Інструкції, зроблена Григором Орликом у 1740 р., зберігається в Архіві Міністерства Закордонних справ у Парижі (Cor. pol. Turquie. — Т. 107, fol. 133).

²³ Основні ідеї умов в основному згідні з дев'ятою статтею Інструкції Орлика (публікація Н. Бодянского, с. 64—65). В Інструкції Україна виступає весь час як *один боків Дніпра* (*Ukraine ab utraque parte Borysthenis*; див. також прим. 4). Крім того, там говориться про *Військо Запорозьке і нарід Малої Росії* (*Ukraine... cum Exercitu Zaporoviensi Genteque Parvae Rossiae*). Спеціальна увага присвячується українській православній церкві під зверхністю Константинопольського патріарха.

²⁴ Інструкція: *Ut libera Ducum electio penes Eserciturum Zaporoviensem maneat, nec illo modo procuratur a Praefulgida Porta depositio eorum* (Щоб вільний вибір *германів залишився при Війську Запорозьким, щоб Висока Порта під ніякою умовою не скидала їх*). Тут і даліше цитую за стокгольмською копією П. Орлика.

²⁵ На тій базі повстала — тут подана — турецька концепція, що Військо Запорозьке повинно мати право скидати гетьманів, проти чого, за свідченням Григора Орлика, виступав Пилип Орлик. У тексті Дентвільської копії Григор вписав: *Мій батько протестував проти того артикулу* (*NB mon Père a proteste contre cet article*).

²⁶ Інструкція: *Ut integritatem limitum, immunitatem libertatum, legum, iurium ac privilegiorum inviolabiliter conservent, sed ut libere iuribus et libertatibus suis Ukraina perpetuo gaudeat absque derogatione consuetudinum eius a Praefulgida Porta* (Щоб берегти непорушно незмінність границь, недоторканість свобод, законів, прав і привілеїв, так щоб Україна назавжди вільно втілювала своїми вільними правами та вольностями без применшення своїх законів зі сторони Високої Порти).

²⁷ Інструкція: *Mercatoribus Ukrainensibus in Imperio Turcico et addictis ei regionibus libera sint commercia. Nimiae ab eis ne estorqueantur in theloniis exactiones, sed pariter ut Turcae a mercibus suis solvant* (Хай вільно буде українським купцям торгувати в Турецькій Цісарстві і краях йому підлеглих. Щоб не стягали від них більших мит, але щоб вони платили за свої товари так само, як Турки).

²⁸ Див. прим. 6.

²⁹ У своїй копії тексту султанської грамоти Григор Орлик додає на маргінесі таке: *Мій батько не прийняв цієї статті* (*mon Père n'a pas voulu accepter cet article*). У Борщаківському виданні тексту ця стаття попала на невласливе місце.

³⁰ Ця дата подана в ісламо-османській системі місячного року, в якому місяці мають по 29 та 30 днів; замість точної дати після дня в ісламській хронології дається тільки приблизна дата, в якій названа лише одна із трьох декад: початкова (дні 1—10), середня (дні 11—20) і остання (дні 21—30). Дата грамоти Орликові є «середня декада» (цебто 11—20) місяця зіль-каде, що відповідає «біля 21—30 грудня 1711 року». Див. також нижче.

³¹ Державний Архів в Істамбулі: Т. С. Başbakanlık; відділ Bab-ı'Ali, Name-i Hümayun, 6—227. Я дякую мому бувшому учневі др. Вікторові Остапчукові за прислання мені зимки грамоти.

- ³² В турецькому тексті стоїть тут іранське слово: *nišan*, про яке див. прим. 18.
- ³³ Старий пісарський титул, засвідчений також у Київській Русі, порівн. «Наган Володимир» у «Слові» митрополита Іларіона (бл. 1040 р.).
- ³⁴ Див. прим. 9.
- ³⁵ В турецькому тексті: *Varābāš* (див. прим. 4), вони поміщені по обох р. Дніпра (*Özi*): *Özi Suyūng iki tarafında*.
- ³⁶ В турецькому тексті: *Potqālī* (див. прим. 4).
- ³⁷ Див. прим. 5.
- ³⁸ Тут, мабуть, йдеться про найманців. Б. Крупницький називає його «якийсь полковник Кирило» (*Б. Крупницький. Гетьман Пилип Орлик.— Варшава, 1938.— С. 22*).
- ³⁹ Див. прим. 5.
- ⁴⁰ Турецьке *re'āya* — «піддані, що платять чинш від землі, без огляду на їх релігію».
- ⁴¹ Тут слідує шість нумерованих в турецькому тексті вимог, які тепер затверджуються султаном.
- ⁴² Див. прим. 39.
- ⁴³ Турецьке *tekalif* — «податки, часто незаконні».
- ⁴⁴ Турецьке *kharāğ* — «земельний податок від невірних».
- ⁴⁵ Див. прим. 6.
- ⁴⁶ Див. прим. 29.
- ⁴⁷ Див. прим. 19.
- ⁴⁸ Цебто, поміж 24 та 30 грудня 1711 р. Дані турецького історіографа Мегмеда Рашида (працював в 1714—1721 рр.; помер 1735 р.) дають можливість звузити «середню декаду» до «біля 25—28 грудня 1711 р.» Див. *Ta'rikh-i Rašid*, друге видання (Істанбул, без року).— Т. 3.— С. 373; див. також прим. 57.
- ⁴⁹ *Ілько Боршак. Гетьман Пилип Орлик... // Записки НТШ.— Т. 134—135.— С. 85, прим. 4.*
- ⁵⁰ *Борис Крупницький. Гетьман Пилип Орлик.— С. 72—73. Див. також коротку нову редакцію того ж автора: Гетьман Пилип Орлик.— Мюнхен, 1956.— С. 31—33.*
- ⁵¹ Надрукованим Альфредом Енсенем у його збірці документів із Стокгольмського Архіву (*А. Енсен. Орлик у Швеції // Записки НТШ.— Львів, 1909.— Т. 92.— С. 156*).
- ⁵² *O. Subtelny. The Mazepists.— С. 99—103; 236, прим. 25; 156, прим. 5.*
- ⁵³ «Надсилаючи султанську грамоту [цебто, текст договору Орлика з Туреччиною з кінця 1711 р.— *О. П.*]— пише Ілько Боршак, Девайер коментував її в таких виразах: «...Це річ без прецедентів,— козаки мають умови, більш корисні, як навіть господарі [Молдавські і Волоські.— *О. П.*]...» (*Ілько Боршак. Гетьман Пилип Орлик... // Записки НТШ.— Т. 134—135.— С. 86—87. Девайер (Pierre Puchot Des Alleurs) був французьким амбасадором у Константинополі в 1711—1718 рр. Текст післяної ним копії договору з 1711 р. пропав у Парижі в невідомий спосіб. Тому в 1731 р. перекладач амбасадри De Laria мусив зробити новий переклад, який заднім числом помістив серед документів 1712 р.*
- ⁵⁴ Про типи султанських грамот є спеціальна монографія: *Josef Matuz. Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen.— Wiesbaden, 1974. Про nāme див. С. 92—114.*
- ⁵⁵ Приклади *invocatio* (і цитованого тут) подані у виданні: *Friedrich Kraelitz. Osmanische Urkunden in türkischer Sprache.— Wien, 1921.— S. 24.*
- ⁵⁶ Цей приклад османського *intitalatio* взятий з видання: *Lajos Fekete. Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie.— Budapest, 1926.— С. 13—14.*
- ⁵⁷ Про *nišan* див.: *J. Matuz. Das Kanzleiwesen...— С. 115—118 (прим. 53).*
- ⁵⁸ Див.: *Wikhelm Lehmann. Der Friedensvertrag zwischen Venedig und der Türkei vom 2. Oktober 1540.— Bonn, 1936.*
- ⁵⁹ *Ta'rikh-i Rašid*, т. 3.— С. 383. Цікаво, що Орликова грамота до султана теж була типу приватного документу (*name*).
- ⁶⁰ Про систему календаря *malīya* див.: *Joachim Mayr. Osmanische Zeitrechnung // Franz Babinger. Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke.— Leipzig, 1927.— S. 417—430; Das türkische Finanz — (Malīje) Jahr // Bertold Spuler. Wüstenfeld-Mahler'sche Vergleichungstabellen.— Wiesbaden, 1961.— S. 33—36.*
- ⁶¹ Цю дату можна дещо звузити, оскільки свою коротку нотатку про українське посольство до Істанбулу та договір (*Ameden-i ilči ez ĩaraf-i Varabāš ve Potqālī* — «*Прибуття послів із України та Сиві*»), Рашид (див. прим. 47) помістив поміж подією, що трапилася дня 14 зіль-каде, 1129 р. (=24 грудня 1711 р.) та 19 того ж місяця (=29 грудня 1711 р.). Отже, для прибуття українського посольства та для

договору маємо час поміж 25 та 28 грудня 1711 р. Дійсно, дуже короткий час! Финдикліди Мегмед Ага (1658—1723) у рукописному продовженні своєї історії (Nusret name) не подає даних про грамоти Орликові (Бібліотека університету в Стамбулі, ТУ 5983).

⁶² Листи Великого Візира Юсуфа Паші та Хана Девлет Гірея до Пилипа Орлика від 18 жовтня 1711 р. видав Й. Бодянський. (Переписка...— С. 54—55; див. прим. 22). Про свій план заключити договір з Туреччиною Орлик поінформував свого «антигетьмана» Івана Скоропадського у своєму листі до нього вже 20 вересня /1 жовтня 1711 р. Лист також видав Й. Бодянський (Переписка...— С. 54—56).

⁶³ Про те, як Карло XII обмежував його свободу у переговорах з Туреччиною, споминав Орлик у листі до шведської королеви Ульрики Елеонори (1718—1720) від 12 грудня 1718 року. Див.: А. Ёнсен. Орлик у Швеції.— С. 130—131; див. прим. 50). У тому листі Орлик подає, що Везір і Хан офірували йому як *Citeriorem Ucrainam* («потойбічну Україну», яку планували відібрати від Москви), так і *Anteriorem Ucrainam* («поцейбічну Україну»), яка була в їх руках. Див. ще там же шведський переклад листа (с. 140—142; укр. переклад: с. 143—144).

⁶⁴ Це було, без сумніву, причиною, чому турки подали у списку української делегації на першому місці Кошового Костя Гордієнка, а не (назначеного Орликом головою делегації) полковника Дмитра Горленка.

⁶⁵ Про ситуацію див.: С. Ф. Орешкова. Русско-турецкие отношения в начале XVII в. (М., 1971) та відповідні частини монографії В. Круницького з 1938 р. (прим. 37).

⁶⁶ Див. подробиці у праці С. Ф. Орешкової (Русско-турецкие отношения.— С. 152—158).

⁶⁷ Оцубл.: Н. Костомаров. Мазепа и мазепинцы.— С.-Петербург, 1885.— 2-е изд.— С. 663—664, прим. Але лист Горленка не дійшов до гетьмана. Він потрапив в руки уряду гетьмана Івана Скоропадського.

⁶⁸ Сам Орлик непокоївся справою Києва і писав про необхідність єдності України з Києвом у своєму листі до Великого Везира із 10/21 березня 1712 р. Очевидно, тоді ще він не мав тексту грамоти із 16 березня того ж року. Запізнений лист Орлика надрукував Йосип Бодянський (Переписка.— С. 57—58; див. прим. 22, також див. нижче).

⁶⁹ С. Орешкова. Русско-турецкие отношения.— С. 162—164. Петро I ратифікував договір уже 20/31 травня 1712 р. Як я переконався, в ЦДАДА у Москві немає ні Орликових документів, ні копії *nišan*-у із 1711 р., ані *name* з 1712 р.

⁷⁰ На жаль, голова української делегації Горленко не залишив своїх споминів про усі складні перипетії переговорів з Турками.

⁷¹ Державний Архів у Стокгольмі, Cossacica, 2; документ видав Альфред Ёнсен (А. Ёнсен. Орлик у Швеції...— С. 156); див. ще свідчення самого Орлика про місію Ібрагіма Аги до нього у Орликовому листі до шведського короля Фридриха I (1720—1751), що був читаний на засіданні Королівської Ради 26 квітня 1720 р. (А. Ёнсен. Орлик у Швеції...— С. 155).

⁷² Див. прим. 1.

ТРАНСКРИПЦІЯ ТЕКСТУ ТУРЕЦЬКОГО ОРИГІНАЛУ ДОГОВОРУ ВІД 28 ГРУДНЯ 1711 Р.

*nišan-i hümāyūn oldur ki*²
rāfi'ū[n]-i tevqī'c-i refi'cūn-nišan-i khāqānī Ūzi suyunüŋ iki tarafında
*olan Barābāš ve Pötqālī taifesiñüŋ*³ *khaṭmāni olan — iftikhārū'l ümerā'i-'l-*
*milleti 'l-mesihīye — Filīp Ōrlīk — khutimet*⁴ *'avāqibū-hū bi'l-khayr —*
*ṭarafından elçilik*⁴ *ṭariqiyle münba'is olan mefākhir-ū 'acyani-'l-milleti*
'l-mesihīye:

*Qostantīn Hordiyenkō, atāmān qōšōwī;*⁵
ve Dīmītrī Hōrlenkō, pōlqovnik prēlūskī;
ve Qilīm Dōvhōpōlī, šūdiyā yenērāl;
*ve İvān Maqsimōvič*⁶ *pīšār yenērāl;*
ve Herihōri Hersik, asāvül yenērāl;
*ve üç bing*⁷ *'askerüŋ bāši olan*⁷ *Qārp pōlqovnik — khutimet*⁷ *'avāqibū-*

نشان عاؤون اولدرکه

را نعموا توقع ربح النشان خاقانی اوزی صورتیک ایچی طرفده اولان براباش و بوتقالی طاقفسلک
خطانی اولان افتقار الامر الملة المسيحية قلب اولیک خمت عواقبه بالخیر طرفندن الجلاک
طرفیله منعت اولان مناخر اعیان الملة المسيحية قسطنطین هوردی شکر امان فرستوی
و دیمیزی هور لکوبولقونیک بره لوسکی و قلم و و لهور بوی صود یا نارال یا بان قسیموی و یج
بصار نارال و هر بهوردی هر سیک اساقول یا نارال و اوج بیک عسکرک یا شئی اولان
قارب بولقونیک خمت عواقبهم بالخیر سیه سیه سیه مدار و عتیه علیه شهره
اقتداره کلوبک براباش و بوتقالی قراقری طاقفسیله ذولت علیه ابد پیوند به متابعت
ایتیله فیما بعد خطانریک عزل و نصبی کذب و بد لرنده اوله و سایر امور لرینک عیشی
کندوره مقوض اوله و رعیت اده عالیله اوز لرینه تکالیف تخمیل اولمیه و خراج نامیله برینه
مطالبه اولمیه و طایفه مرقومه عهد لرنده ثابت قدم اولوب جمع زمانده کلام لرینک
خلافی نظیره کلد کچه کرکله اراضیلرینه و کربک سایر امور لرینه دخل و تعرض اولمیه
ایچی مالک محروسه م طرفه کلوب کیدن باز کار لرینک امتعه و اشیا لرینک رسم
کرکله انوب غیری نسته مطالبه اولمیه و نوید لرینه سند و بریک اوزره استدعا
شایت ایلد کله نکه ما عدا ابراباش و بوتقالی قراقری طاقفسلک وجه مشروع اوزره
اولان و جا و نیاز لری هیز قبوله قرین اولوب یا بندک جناب مارت ماب ایالتنضاب
شعادت آکتاب بالفعل قریم خانی اولان و ولتکرای خان دامت معالیه دخی القاسم
اقتلریله طایفه مرقومه ایچلرندن نصب ایلد کلری حطمان لرینک اوغلی قریم خان لرینک
یا نارنده و هشت و لوق اوزره وضع اولوب و عسکر منصوره م اول جانلردن رحله
سفر ایلد کلرندک طایفه مرقومه دخی طرفلرندن یا نارینه ممکن اولدنی مغریه عسکر قوزوب
آمرایله مامشات و معا ضد تک بولوق اوزره ارسال ایلد شرطیله القاسم لرینه مساعده
همایوم ارزانی تلفشدر سناء علیه بو نشان میون موهبت مقرونی و یرد و م و بورد و ک
بالاده تفصیل و تصریح اولدنی اوزره شروط مذکور طایفه مرقومه حقلرندک ایانا
مرعی طوتیلوب مادامکه عهد لرندک ثابت قدم و راسخ دم اولر اخلاف سعادت نصاندن
وزرای عظام و وکلای نجام و سایر لر دن وجه مشروع اوزره اولان استدعا و القاسم لرینک
خلافی برفرد اکتاب الیوب کند لری و اولاد لری بو خاندان بر و احسانک سایر حایسندک
محمی اولد لر شو یله بله لر علامت شریفه اعتماد اولور

Originalный турецкий текст договору від 28 грудня 1711 р.

hüm bi'l-khayr — südde-yi seniye-yi sa'âdet-medâr ve c'atebe-yi c'aliye-yi sipîhr-i ⁸ iqtidârüma gelüp, Barâbâş ve Pötqâlî Qazâqlari t'âifesiyle devlet-i c'aliye-yi ebed-peyvendüme mütâba'at ⁹ etmeleriyle fîmâ ba'd

[1] khatmânlarınüñ c'azlü naşbî kendü yedlerinde ola;

[2] ve sâyir umûrlarınüñ temşiyeti ¹⁰ kendülere müfevvaż ola;

[3] ve ra'ciyyet iddic'âsiyle üzerlerine tekâlif ta'hmil olunmiya ve kharâğ nâmiyle birnesne ¹¹ mu'tâlebe olunmiya;

[4] ve t'âife-yi marqûme c'ahdlarında sabit-qadem olup;

[5] ğemîc zamânda kelâmlarınüñ ¹² khilâfi zühûra gelmedikçe gerek arâzilerine ve gerek sâyir umûrlarına dakhlü ta'arruz olunmayüb; ¹³

[6] anğaq memâlik-i maħrûsam t'arafına gelüp giden bazîrgânlarınüñ emti'ca ve eşyâlarından resm-i ¹⁴ gümrük alinüp, ghayri nesne mu'tâlebe olunmaya, deyü;

[7] yedlerine sened verilmek üzere istid'âyî ¹⁵ cinâyet eyledüklerinden mâ'adâ,

Barâbâş ve Pötqâlî Qazâqlari t'âifesinüñ veğh-i meşrûh üzere ¹⁶ olan reğâ ve niyâzlari khayri-yi qabüle qarîn olmaq bâbında, ğenâb-i emâret-me'âb eyâlet-nişâb ¹⁷ sa'âdet-iktisâb bi'l-fi'el Qirîm khâni olan Devlet Girây Khân — dâmet ma'âli-hü — dakhli iltimâs ¹⁸ etmeleriyle, t'âife-yi merqûme içlerinden naşb eyledükleri, khatmânlarınüñ oghli Qirîm Khânlarınüñ ¹⁹ yânlarında rehîn olmaq üzere vazc olinüp, ve c'asker-i mañşürem ol ğāniblardan bir maħalle ²⁰ sefer etdüklerinde t'âife-yi merqûme dakhli t'araflarından yânlarına mümkün oldughî mertebe c'asker goşub ²¹, anlar ile mümâşât ve mu'cazâdetde bulunmaq üzere irsâletmek şartiyle iltimâslarına müsâade-yi ²² hümâyünun erzânî qilinmişdur.

binâen c'aleyh bu nişân-i meymün-i mevhibet-maqrûnî verdüm ve buyurdüm ki ²³

bâlâda tafşîl ve taşrîh olundighi üzere şurûṭ-i mezkûre t'âife-yi merqûmenüñ haqqlarında dâ'imâ ²⁴ mer'ci tutilüb, mādāmki c'ahdlarında sabit-qadem ve rāsikh-dem olalar.

akhlâf-i sa'âdet ittişâfünden ²⁵ ve vüzerâ-yi c'izâm ve vükelâ-yi fikhâm ve sâyirlerden veğh-i meşrûh üzere olan istid'â ve iltimâslarınüñ ²⁶ khilâfini bir ferd irtikâb eylemeyüb, kendüleri ve evlâdlari bu khânedân birr ü ihsânüñ sâye-yi himâyesinde ²⁷ mahmî olalar.

şöyle bileler. c'alâmet-i şerife i'timâd qilalar.

[taħrîren] fi evâsiṭ-i zi'l-qa'de [1]123

[bi-maqâm-i Qostañîniyel].